

UOT 94 (479.24)

İradə HÜSEYNOVA

BDU-nun "Qafqaz xalqları tarixi" kafedrasının müdiri, tarix elmləri doktoru, professor,
Əməkdar müəllim
e-mail: prof.irada.huseynova@gmail.com

HEYDƏR ƏLİYEV MİLLİ-MƏNƏVİ DƏYƏRLƏRİN KEŞİYİNDƏ (XX əsrin 70-80-ci illəri)

"Yüksək mədəniyyətə, mənəviyyətə malik olan xalq həmişə irəli gedəcək, həmişə yaşayacaq, həmişə inkişaf edəcəkdir."

Ümummilli lider Heydər Əliyev

Açar sözlər: Heydər Əliyev, milli-mənəvi dəyərlər, adət-anənələr, müdrik siyasət, müstəqil Azərbaycan, milli təəsübkeşlik, yüksək peşəkarlıq, ümummilli lider, tarixi şəxsiyyət.

Ключевые слова: Гейдар Алиев, национально духовные ценности, традиции, мудрая политика, независимый Азербайджан, национальная приверженность, высокий профессионализм, национальный лидер, историческая личность.

Keywords: Haydar Aliyev, national spiritual values, traditions, wise policy, independent Azerbaijan, national loyalty, high professionalism, national leader, historical personality.

Dövrün yetişdirdiyi qüdrətli tarixi şəxsiyyət olan Heydər Əliyevin parlaq siyasi zəkası, analitik, geniş miqyash düşüncə tərz, müdrikliyi, uzaqgörənliyi, xarizması, ensiklopedik biliyi, liderlik xüsusiyyətləri sayəsində iki əsrin və iki minilliyin qovuşduğu Azərbaycan öz milli-mənəvi dəyərlərini qoruyaraq, üçüncü minilliyə inamla qədəm qoymuşdur.

İstər keçmiş Sovet İttifaqı, istərsə də müstəqil Azərbaycan Respublikası mövcudluğu şəraitində Heydər Əliyevin mübarizə devizi və həyat amalı

Vətəninə, xalqına sədaqətlə, ləyaqətlə xidmət olmuşdur. Heydər Əliyev əmək və ictimai fəaliyyətinin ilk dövrlərindən özünün şəxsi keyfiyyətləri, milli təfəkkürü, milli təəsübkeşliyi, dövlətçilik düşüncələri ilə fərqlənən xalqın ümummilli lideri, dahi siyasətçi olmuşdur.

Olduqca mürəkkəb tarixi dövrlərdə xalqın xidmətində dayandığını nümayiş etdirən Heydər Əliyev müasir dünyanın ən aktual çağırışlarına cavab vermək bacarığı ilə XX və XXI əsrlərin tanınmış siyasi xadimləri sırasında əbədi, özünəməxsus layiqli yerini tutmuşdur.

Təbiətin ona bəxş etdiyi nadir keyfiyyətləri sayəsində Heydər Əliyev hadisələrin gedişatını öncədən müəyyənləşdirərək tariximiz üçün böyük məna daşıyan, dövlətçiliyimiz üçün böyük tarixi əhəmiyyət kəsb edən qərarlar qəbul etməyə müvəffəq olmuş, hər zaman xalqın mənafeyi naminə qətiyyətli addımlar atmış, milli-mənəvi əxlaqi dəyərlərini qorumuşdur.

Zaman keçəcək, illər ötəcək, lakin minilliklər boyunca xalqımız həyatın hər hansı bir şəraitdə sərt sınaqları ilə qarşılaşanda ən düzgün çıxış yolunu məhz Heydər Əliyev irsində, əməli fəaliyyətində, müdrikliyində tapacaqdır.

Qeyd etmək lazımdır ki, Heydər Əliyevin dövlətçilik və siyasi fəaliyyətinin hər bir dövrü

zəngindir. Bu mənada Heydər Əliyevin Azərbaycanca ilk rəhbərliyi dövrü də xüsusi əhəmiyyət kəsb edir və çox səciyyəvidir.

Heydər Əliyev çıxışlarının birində deyirdi ki, 1970-1985-ci illər Azərbaycanın quruculuq salnaməsinə ən parlaq səhifələr kimi daxil olmuşdur. Baş verən dəyişikliklərin miqyasına, iqtisadi və sosial sahələrdə aparılan dərin struktur islahatlarının xarakterinə, xalqın maddi rifah halının keyfiyyətcə yeni mərhələyə keçirilməsinə görə doqquzuncu, onuncu və on birinci beşilliklər Azərbaycanın yeni tarixində ən mühüm yerləri tutur.

Bu mənada inamla qeyd edə bilərik ki, Sovet Azərbaycanına rəhbərlik etdiyi illərdə Heydər Əliyevin fəaliyyəti nəticəsində ölkədə yaradılmış güclü sosial-iqtisadi, siyasi, mədəni-intellektual potensial, məhz gələcək müstəqil Azərbaycan dövlətinin möhkəm bünövrəsini təşkil etmiş oldu. XX yüzilliyin 60-cı illərinin sonunda – Heydər Əliyevin Azərbaycana ilk rəhbərliyə gəldiyi dövr ərəfəsində ölkəmiz müttəfiq respublikaların arasında Sovet İttifaqının xammal mənbəyinə çevrilmişdi. İttifaq əhəmiyyətli müəssisələr istisna olmaqla, əslində, sənayenin digər sahələrinə diqqət yetirilmir, respublikanın təbii sərvətlərindən və potensial imkanlarından lazımınca istifadə olunmurdu. Neft sənayesi əvvəlki səviyyədə işləmirdi, energetika, qara metallurgiya, kimya və neft kimyası sənayesində mütəmadi dayanmalar baş verir, bir çox sahələrin texniki-iqtisadi göstəriciləri getdikcə aşağı düşürdü. Kənd təsərrüfatında və sənayedə durum daha kəskin hal almışdı. İllərlə yaranmış çoxsaylı problemlər isə Azərbaycana rəhbərlik etmək kimi çətin vəzifəni daşıyacaq insandan həddən artıq böyük cəsarət və yüksək idarəçilik qabiliyyəti tələb edirdi. Belə bir rəhbər isə məhz Heydər Əliyev idi [5, s.31].

Böyük strateq Heydər Əliyev hələ Azərbaycana rəhbərliyinin birinci dövründə ölkənin inkişafı istiqamətində gördüyü işlərlə, qəbul etdiyi cəsarətli qərarlarla, həyata keçirdiyi tikinti-quruculuq tədbirləri, habelə bir neçə onillikdən sonra müstəqilliyə qovuşacaq respublikamızın sabahına hesablanmış digər məqsədyönlü addımları ilə tarixdə özünü xalqın ümummilli lideri kimi təsdiq et-

mişdir. Azərbaycan xalqı özünün müstəqil inkişaf yolunda məhz ulu öndərimiz Heydər Əliyevin respublikaya birinci rəhbərliyi dövründə əsas qoyulmuş zəngin iqtisadi-siyasi, mənəvi və intellektual potensiala istinad etmişdir. 14 il ərzində respublikada yaranmış güclü sosial, iqtisadi və intellektual potensial Azərbaycanın müstəqilliyi üçün zəmin yaratmışdır. Qətiyyətlə deyə bilərik ki, müstəqilliyə aparın yolumuzun təməl daşını hələ o zaman gələcəyə baxan, həyatın sərt, çətin sınaqlarına sinə gərən, ən çətin şəraitdə düzgün çıxış yolu tapan, daim xalqı ilə, qəlbində vətən sevgisi, milli ruhla yaşayan qüdrətli şəxsiyyət Heydər Əliyev qoymuşdur!

1969-cu il iyulun 14-də keçirilən Azərbaycan Kommunist Partiyasının Plenumunda Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsinin sədri vəzifəsində çalışan Heydər Əliyevin Azərbaycan SSR Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin Birinci katibi və Büro üzvü seçilməsi barədə təklif müzakirə edilir.

Respublikaya 10 il başçılıq edən Vəli Axundov plenumda çıxış edərək, Heydər Əliyev haqqında demişdir: “Heydər Əliyevə xas olan bütün siyasi və iş keyfiyyətləri söyləməyə imkan verir ki, o, respublikaya layiqincə rəhbərlik edəcək, böyük və çətin işin öhdəsindən bacarıqla gələcək. O, kifayət qədər savadlı, hərtərəfli hazırlıqlı, yüksək intellektə malik insandır. Bütün kadrlara qarşı eyni düzgün mövqedədir, çünki kifayət qədər obyektiv, vicdanlı və ləyaqətli insandır. Çekistin isti ürəyi, aydın ağı, təmiz əli olmalıdır. Bütün bu keyfiyyətlər Heydər Əliyevdə vardır və mən əminəm ki, o, respublikaya bacarıqla rəhbərlik edəcək” [8, s.167].

Plenum yekdilliklə Heydər Əliyevə səs verir və o, AKP MK-nın Birinci katibi vəzifəsinə seçilir. Azərbaycan Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin 1969-cu il iyulun 14-də keçirilmiş plenumunda Heydər Əliyevin rəhbər vəzifəyə namizədliyinin yekdilliklə dəstəklənməsi onun özünü kamil şəxsiyyət, yüksək idarəçilik keyfiyyətlərinə malik rəhbər kadr kimi təsdiqləməsindən xəbər verirdi. Plenumda çıxış edən Heydər Əliyev bildirir ki, o, tam məsuliyyətlə qarşıda duran çətin və mürəkkəb vəzifələri dərk edir və öz əməli işində bunların həlli üçün əlindən gələni əsirgə-

məyəcəkdir. Qeyri-adi fitri istedadı, təşkilatçılıq və idarəçilik məharəti, ən əsası, vətənpərvərliyi, milli ideallara bağlılığı ilə ilk gündən Azərbaycanın üzləşdiyi sosial-iqtisadi problemləri aradan qaldırmaq, qanunçuluğu gücləndirmək, şəffaflığı təmin etmək, korrupsiyaya, rüşvətxorluğa qarşı mübarizə tədbirlərini genişləndirmək istiqamətində əzmkar fəaliyyətə başlayan Heydər Əliyev mütərəqqi idarəçilik ənənələrinin əsasını qoymuş, cəmiyyətin normal inkişaf ahəngini təmin etmişdir.

Bunun nəticəsində əvvəllər bütün əsas göstəricilər üzrə ölkə miqyasından geri qalan Azərbaycan tezliklə Sovet İttifaqının ən inkişaf etmiş respublikalarından birinə çevrildi [21, s.57-58]. Heydər Əliyev bütün fəaliyyəti dövründə həmişə Azərbaycan xalqının dilinin, mənliyinin, milli şüurunun, milli mentalitetinin qorunması və inkişaf etdirilməsi keşiyində durmuş və bu sahədə çalışanların əməyinə yüksək qiymət vermişdi.

«Öz dilini inkişaf etdirən alim, müəllim, öz tarixini yazan, inkişaf etdirən, tarixini əks etdirən, öz mənəviyyatını araşdıran, təhlil edən və ümumiləşdirən, xalqına yüksək səviyyədə çatdıran alim - onlar hamısı birlikdə öz xalqının, millətinin, milli şüuranın, milli ruhunun, vətənpərvərlik ruhunun inkişaf etməsinə, irəli getməsinə xidmət göstərir» [6, s.55].

Heydər Əliyevin öz fəaliyyətində hər zaman Azərbaycan dilinin inkişaf etdirilməsinə xüsusi diqqət yetirmişdir. Heydər Əliyev hələ Sovet İttifaqının tuğyan etdiyi dövrdə, 1969-cu ilin noyabrında Azərbaycan Dövlət Universitetinin 50 illik yubileyi münasibətilə keçirilən təntənəli yığıncaqda Azərbaycan dilində çıxış etməsi ilə o zaman geniş yayılmış stereotipi sındırdı. Bu respublikada böyük rezonans doğurdu. Bu münasibətlə onu təbrik edənlərə öz minnətdarlığını bildirərək deyirdi ki, «burada bir qeyri-adilik yoxdur, nahaq təəccüb edirsiniz, bu mənim ana dilimdir və ana dilində çıxış etmək elə böyük bir qəhrəmanlıq da deyildir. Ana dilini bilməmək isə, ana dilini qiymətləndirməmək isə, şübhəsiz ki, xalq qarşısında qəbahətdir» [6, s.56].

Heydər Əliyev Azərbaycanın xalqı üçün vacib və tələyüklü məsələnin həllində mübarizlik, milli təəsübkeşlik keyfiyyətlərini nümayiş etdirərək,

böyük tarixi əhəmiyyətli rol oynamışdır. Belə ki 1977-ci il oktyabrın 7-də SSRİ-nin yeni Konstitusiyası qəbul ediləndən sonra Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə Konstitusiya Komissiyası Azərbaycan SSR- nin yeni konstitusiya layihəsini hazırlayırdı. Ümumxalq müzakirəsinə verilir. Ümumxalq müzakirəsindən sonra 1978-ci il aprelin 21-də Azərbaycan SSR Ali Sovetinin doqquzuncu çağırış, növbədənənar VII sessiyasında Heydər Əliyev «Azərbaycan SSR Konstitusiyasının (Əsas Qanununun) layihəsi və onun ümumxalq müzakirəsinin yekunları haqqında» məruzə edir. Qeyd etmək lazımdır ki, həmin konstitusiya layihəsində respublikanın milli, iqtisadi, siyasi və tarixi xüsusiyyətləri öz əksini tapmışdı. Heydər Əliyevin bilavasitə təşəbbüsü və mübarizəsi nəticəsində Azərbaycan dilinin dövlət dili olması haqqında müddə Azərbaycanın 1978-ci il Konstitusiyasında öz əksini tapdı. Konstitusiyanın 73-cü maddəsində «Azərbaycanın dövlət dili Azərbaycan dilidir», kimi təsbit edildi. Heydər Əliyev 1995-ci il oktyabrın 31-də Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Komissiyasının iclasında o hadisələri belə xatırlayırdı: «Ancaq bu maddə (73-cü maddə - İ.H.) Moskvada çox böyük etiraza səbəb oldu. Belə izah edirdilər ki, başqa respublikalarda bu yoxdur, buna ehtiyac yoxdur... Ancaq vaxt mən Sovetlər İttifaqının rəhbərliyi ilə, Kommunist partiyasının rəhbərliyi ilə çox gərgin danışıqlar apardım. Sübut etməyə çalışdım ki, biz dövlət dilinin Azərbaycan dili olduğunu da öz konstitusiyamıza yazmalıyıq və yazacağıq» [5, s.60]. Bu tarixi həqiqət Heydər Əliyevin bilavasitə təşəbbüsü ilə yazıldı.

Heydər Əliyevin Azərbaycan dilinə və mədəniyyətinə dərin hörmətlə yanaşması özünü Azərbaycan himninin müzakirələrində bir daha bariz şəkildə göstərdi. Müzakirənin stenoqramından aydın olur ki, Ulu Öndərin himnimizin hər bir detalına, musiqisinə və mətninə həssaslıqla yanaşaraq, tanınmış Azərbaycan ziyalıları və incəsənət xadimləri ilə birgə mədəniyyətimizin gələcək inkişafı ilə bağlı iclaslar keçirir, fikir mübadiləsi aparır və son nəticədə milli maraqlara söykənən ən düzgün qərar verməyə müvəffəq olur. Belə ki, 14 aprel 1978-ci il tarixində Azərbaycan KP MK-nın bürosunun genişləndirilmiş iclasında Heydər

Əliyev açılış nitqində göstərir ki, Azərbaycanın himninin yeni layihəsi ilə bağlı bu məsələ onun şəxsən diqqətində olmuş işçi qrupu yaradılmış və iştirakı ilə bir neçə dəfə iclaslar keçirilmişdir.

Himnin hər bir misrası, musiqisi ətraflı müzakirə edilmişdir. Hər bir fikrə hörmətlə yanaşan Heydər Əliyev bu məsələnin geniş və obyektiv şəkildə müzakirəsinə imkan yaratdı. Himnin hər bir sətirinin geniş müzakirəsindən sonra ümumi bir fikrə gəlinmişdir. Himnimizdə milli-mənəvi amillərin qabardılmasını istəyən Heydər Əliyev fikir müxtəlifliyinə baxmayaraq mətndə respublika sözünün daxil edilməsini təkid etmişdi. Böyük düha sahibi himnimizdə Azərbaycanın dövlət və siyasi subyekti olaraq əks olunmasının vacibliyinin qeyd etmişdir. O, bildirirdi ki, “Biz Azərbaycandan, dövlətdən danışırıq, bu respublikadır. Yaxşı olar ki, burada respublika sözü əks olunsun” [23, s.113-115].

Dövlət himninin mətni sözügedən dəyişiklərlə yeniləndəndən sonra onun musiqili variantının redaktəsi üzərində dövrün görkəmli bəstəkarları ilə iş davam etdirilirdi. Himnin mətninin Lütfiyar İmanovun musiqi ifasında dinləyən Ulu Öndərimiz dövlət məmurlarına deyil zəngin musiqi dünyamızda özlərinə məxsus şərəfli yeri olan Tofiq Quliyev, Fikrət Əmirov, Niyazi kimi bəstəkarların fikrinə üstünlük verirdi. Heydər Əliyevin müdriqliyi, böyüklüyü, səriştəsi özünü bir daha onda göstərdi ki, mədəniyyət xadimlərinin arasında müəyyən intriqaqların olmasına baxmayaraq, o prosesləri tənzimləməklə, mübahisəli nüansları aradan götürməklə müzakirəyə qoyulan məsələləri lazımı məcraya yönəltdi və dövlət maraqlarına, Azərbaycan dövlətçilik prinsiplərinə xidmət edən tarixi qərarları qəbul edilməsinə nail oldu [23, s. 115-117].

Görkəmli siyasət və dövlət xadimi Heydər Əliyevin sarsılmaz vətəndaşlıq mövqeyinə, milli təəssübkeşliyinə, peşəkarlıqla işləmək bacarığına, yüksək insani-əxlaqi keyfiyyətlərinə, idarəçilik istedadına malik olması bir daha onun əsl lider olduğunu göstərdi.

Heydər Əliyev fəaliyyətinin vacib şəxslərindən biri də, elm, mədəniyyət, dövlət xadimlərinə xüsusi dəyər verirdi. Bu barədə O, deyirdi: “Görkəmli şəxsiyyətlər xalqın zəkasını, elmini, mədə-

niyyətini, mənəviyyatını dünyaya nümayiş etdirirlər”.

Tarixdə onların xidmətlərini göstərmək, adlarını əbədiləşdirmək, gələcək nəsillərə çatdırmaq, incəsənətə - teatr, musiqi, memarlıq sənətinə və s.i. sahələrə insanların marağını artırmaq, harmonik inkişafını təmin etmək, Azərbaycan xalqının zəngin ənənələrini yaşatmaq, milli-mənəvi ruhda tərbiyə etmək kimi yüksək keyfiyyətlər Heydər Əliyevin şəxsiyyətində öz təəcəssümünü tapmışdır.

Belə şəxsiyyətlərin xidmətlərini, tarixdə rolunu göstərmək, onların adını əbədiləşdirmək, bütün xalqa və gələcək nəsillərə tanımaq Heydər Əliyevə xas olan nəcib və yüksək keyfiyyətlərdəndir. Azərbaycanın görkəmli şəxsiyyətlərinin fəaliyyətinin üzə çıxarılması, adlarının əbədiləşdirilməsi onun şəxsi təşəbbüsü, böyük və tarixi xidmətidir. Ölkədə elm, təhsil və mədəniyyət ocaqlarının, görkəmli şəxslərin yubileylərinin keçirilməsi xoş bir ənənəyə çevrilmişdi. Heydər Əliyevin təşəbbüsü və rəhbərliyi ilə İmadəddin Nəsiminin 600 illiyi, Azərbaycan dram teatrının 100 illiyi, N.Nərimanovun anadan olmasının 100 illiyi, Azərbaycan Dövlət Rus Dram Teatrının 50 illiyi, «Azərbaycan qadını» jurnalının 50 illiyi, Ü.Hacıbəyovun, M.Maqomayevin, S.Vurğunun, C.Cabbarlının, M.S.Ordubadinin, Aşıq Ələsgərin və bir çox mədəniyyət və incəsənət xadimlərinin yubileyləri yüksək səviyyədə keçirilmişdir.

1975-ci ildə böyük bəstəkar Üzeyir Hacıbəyovun yubileyi münasibətilə onun ev-muzeyi yaradılmışdı. 1976-cı ildə Səməd Vurğunun 70 illik yubileyinə hazırlaşarkən bir neçə ayda onun ev-muzeyi təşkil edildi. Cəfər Cabbarlının 80 illik yubileyi ərəfəsində onun həm ev-muzeyi yaradılmış, həm də Bakıda möhtəşəm heykəli qoyulmuşdu. Bu illərdə həmçinin İmadəddin Nəsimiyə abidə qoyulmuşdu. Bülbülün ev-muzeyi təşkil edilmişdi. 70-ci illərdə Cəlil Məmmədquluzadənin ev-muzeyini yaratmaq haqqında Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə qərar qəbul edilmişdi. Bu məqsədlə onun yaşadığı evdəki vətəndaşlara hələ 1981-1982-ci illərdə başqa yerlərdə mənzillər də verilmişdi. Lakin Heydər Əliyev Moskvaya iş gedəndən sonra qərar yerinə yetirilməmişdi. Yalnız ikinci dəfə Azərbaycana rəhbər vəzifəyə qayı-

dandan sonra 1994-cü ildə C.Məmmədquluzadənin ev-muzeyi sözün həqiqi mənasında yaradıldı [25].

XX əsr ictimai fikir tarixinin görkəmli nümayəndəsi, Azərbaycanın dövlət və ictimai siyasi xadimi N.Nərimanovun tarixdəki roluna dair mövcud olan böhtan və iftiralara ifşa edilməsində Heydər Əliyev böyük cəsarət və mübarizlik göstərmişdir. 1972-ci ildə Nəriman Nərimanovun təntənəli sürətdə yubileyi keçirilmiş, Bakının görkəmli yerində onun əzəmətli abidəsi ucaldılmışdır.

Abidənin açılışı zamanı Heydər Əliyev demişdir: Nəriman Nəcəf oğlu Nərimanov siyasi rəhbər və təşkilatçı kimi bütün bacarığını, qəlbinin bütün alovunu xalqın xidmətinə vermişdir [26, s.55-56]. Azərbaycan xalqının böyük mütəfəkkiri Hüseyn Cavidin anadan olmasının 100 illiyi və 110 illiyinin qeyd olunması bilavasitə Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə həyata keçirilmişdir. 7 iyul 1981-ci il tarixində Azərbaycan Kommunist Partiyasının Mərkəzi Komitəsinin Bürosunun Hüseyn Cavidin 100 illiyi haqqında qərar qəbul edilir. Qərarla deyilirdi: “Milli ədəbiyyatın və teatr sənətinin inkişafında böyük töhfə verən, klassik Azərbaycan ədəbiyyatının görkəmli şair dramaturqu, Azərbaycan ədəbiyyatında ilk fəlsəfi dram janrında şerlərinin müəllifi Hüseyn Abdulla oğlu Rəsizadənin 24 oktyabr 1982-ci ildə anadan olmasının 100 illiyi tamam olur”. Respublikada Hüseyn Cavidin ədəbi irsinin öyrənilməsi və xatirəsinin əbədiləşdirilməsi istiqamətində müvafiq işlər aparılmış və yubiley tədbirləri keçirilmişdir [27, s. 130-131].

1982-ci il oktyabrın 26-da onun cənazəsi Sibirədən gətirilib Naxçıvanda dəfn olundu. Bu, Sovetlər İttifaqının mövcudluğu şəraitində Azərbaycanın rəhbəri Heydər Əliyevin böyük cəsarətinin, qətiyyətinin, milli vətənpərvərliyinin nəticəsi idi.

Heydər Əliyevin rəhbərliyi və himayəsi ilə 1996-cı il oktyabrın 29-da Hüseyn Cavid məqbərəsinin təntənəli açılışı oldu. Heydər Əliyevin məruzəsində H.Cavid yaradıcılığının, Azərbaycanda bu istiqamətdə görülən işlərin əhəmiyyəti təhlil edildi [28, s.33-39].

Ötən əsrin 60-cı illərinin axırlarında Heydər Əliyev dahi bir şəxsiyyət kimi daim gələcəyə,

irəliyə, sabaha baxır, bütün işlərini Azərbaycanın gələcək müstəqilliyinin təmin edilməsi ideyasının gerçəkləşdirilməsinə yönəldirdi. Digər tərəfdən, azərbaycanlılar üçün o dövrün mürəkkəbliklərindən, çətinliklərindən biri də sovet Azərbaycanının partiya və inzibati orqanlarında kök salmış erməni mafiyası idi. Öz hakimiyyətini vaxtilə XI Qırmızı ordunun qanlı süngüləri hesabına bərqərar etmiş Bakıda yaşayan ermənilər siyasi-iqtisadi, hərbi və hüquq-mühafizə orqanlarında, bir sözlə, hakimiyyətin bütün pillələrində isti yuva qurmuşdular və qüvvələrini milli kadrların yetişməsinin qarşısını almağa yönəlmişdilər. Bakı onlar üçün öz zənginliyi ilə Kremlin hakimiyyət dəhlizlərini ələ keçirməkdə maliyyə və kadr bazası idi. Bütün bunları itirməkdən narahat olan erməni mafiyası Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsi orqanlarında durmadan yüksələn və yüksəldikcə də Azərbaycan milli elitası ilə güclü əlaqələr yaradan, xalqını, millətini sevən böyük vətənpərvər Heydər Əliyevin qarşısını almaz qətiyyətini görür və qorxuya düşürdülər.

1969-cu ildə Azərbaycanın rəhbərliyinə irəli çəkilən Heydər Əliyev milli mənafeələrə xidmət göstərmək məqsədilə mövcud rejimin sərt qanunları çərçivəsində Azərbaycanın intibahı və tərəqqisi, onun iqtisadiyyatının, elm və təhsilinin yüksəldilməsi üçün çox ustalıqla və düşünlümlü siyasət yeritməyə nail olmuşdur. Heydər Əliyev fenomeninin unikalığı ondadır ki, o, öz siyasətini heç bir zaman birtərəfli qurmurdu. Ümummilli liderin gördüyü bütün işlər kompleks tədbirlər sistemindən ibarət idi.

Bu baxımdan, 1970-ci illərdə Azərbaycanda milli hərbi kadr hazırlığına başlanılması xüsusi olaraq maraq doğurur. Məlumdur ki, sovet hakimiyyəti illərində azərbaycanlılar hərbi kadr hazırlığına və SSRİ hərbi elitasına yaxın buraxılmırdılar. Halbuki, SSRİ səviyyəsində strateji əhəmiyyət kəsb edən bir neçə ali hərbi məktəb Azərbaycan ərazisində idi. Həmin məktəblərdə təhsil alan kursantların milli mənsubiyyəti Azərbaycan üçün həqiqətən acınacaqlı idi. Respublika ərazisində yerləşməsinə baxmayaraq, bu məktəblərin minlərlə məzunu arasında yalnız beş-altı azərbaycanlı vardı və onların da çoxu “beynəlmiləl” ailələrin üzvləri idilər. Təbii

ki, bu tendensiya həmişə azərbaycanlı olması ilə fəxr edən Heydər Əliyev kimi böyük şəxsiyyəti narahat etməyə bilməzdi.

Azərbaycan hakimiyyətinə gəldiyi ilk illərdə Heydər Əliyevi düşündürən əsas problemlərdən biri də Azərbaycanlı gənclərin xidmət üçün orduya hazırlanması və hərbi məktəblərə onların cəlb olunması məsələsi olmuşdur. Qeyd etmək lazımdır ki, xalqımızın böyük və qəhrəman oğlu Heydər Əliyev ilk azərbaycanlılardan biridir ki, general-mayor hərbi rütbəsinədək yüksəlmişdir [22, s.21].

Dövlət başçısının şəxsi müdaxiləsi və qayğısı ilə 70-ci illərdən başlayaraq, Bakıdakı ali hərbi məktəblərə qəbul olunan gənclərin sırasında azərbaycanlıların sayı intensiv şəkildə artmağa başladı.

Heydər Əliyevin şəxsi təşəbbüsü ilə 1971-ci ildə ixtisaslaşdırılmış hərbi orta məktəbin təsis edilməsi gələcək Müstəqil Azərbaycan dövlətinin möhkəmlənməsi üçün bir təməl idi, dövlət təhlükəsizliyinin əsas təminatçılarından olan güclü ordunun təşkili ölkə üçün taleyüklü əhəmiyyət daşıyırdı. Sovet rejiminin, sovet ideologiyasının ən sərt dövründə milli zabit kadrlarının yetişdirilməsində yönəldilmiş təşəbbüs böyük bir cəsarətin, qətiyyətin təzahürü idi. Artıq 1979-cu ilin statistikasına görə, kursantların 65 faizini azərbaycanlılar təşkil edirdi. Lakin, bununla belə, Heydər Əliyev milli hərbi kadr hazırlığı sahəsində daha bir addım atdı. Belə ki, Cəmşid Naxçıvanski adına hərbi liseyin yaradılması imkan verdi ki, gənclərin marağı hərbi sahəyə yönəldilsin. 1997-ci ilin noyabr 24-də Azərbaycan Respublikası Prezidenti Heydər Əliyevin sərəncamı ilə məktəbin adı dəyişdirilərək Cəmşid Naxçıvanski adına Hərbi lisey adlandırılmışdır. Hərbi liseyin məzunları Respublikamız müstəqillik əldə etdikdən sonra Azərbaycan ordusunun yaranmasında, vətənimizin ərazi bütövlüyünün qorunması uğrunda mübarizədə həmişə ön cəbhədə olmuş və bu gün də vətənə ləyaqətlə xidmət edirlər. C.Naxçıvanski adına hərbi liseyin məzunlarından 1000 nəfərdən çoxu göstərdikləri şücaətə görə orden və medallarla təltif olunmuş, 11 nəfəri Azərbaycanın Milli Qəhrəmanı, 19 nəfər isə Vətən Müha-

ribəsi Qəhrəmanı fəxri adına layiq görülmüşdür [29].

Birmənalı şəkildə etiraf edilməlidir ki, bu da Azərbaycanın çox da uzaq olmayan gələcək dövlət müstəqilliyinə hesablanan addımlardan biri idi.

Ulu öndər respublikada elmin inkişafı üçün bütün zəruri tədbirləri həyata keçirmişdir. O, yaxşı bilirdi ki, cəmiyyətin tərəqqisinə, elmin, mədəniyyətin inkişafına təsir göstərən ən güdrətli vasitələrdən biri də təhsildir. Bəşəriyyətin çoxəsrlik təcrübəsi də göstərir ki, elmə, təhsilə qiymət verməyi bacaran xalqlar və dövlət başçıları öz ölkələrinin sürətli inkişafını təmin etmiş olurlar. Heydər Əliyev dühasının böyüklüyü də məhz ondadır ki, o, bütün fəaliyyəti boyu bu sahələrə diqqət və qayğısını əsirgəməmiş, cəmiyyətdə yüksək bilikli, intellektual və elitar təbəqənin formalaşmasına çalışmışdır.

Heydər Əliyev deyirdi: *“Ümumi çətinliklər nə qədər olsa da, biz elmə, təhsilə daim qayğı göstərməliyik və elmin inkişafı üçün mövcud imkanlardan daha çox istifadə etməliyik”*[9]. Ulu öndərin ölkəyə bir qərindən artıq davam edən rəhbərliyi dövründə, millətə liderlik fəaliyyətində təhsilə, elmə, mədəniyyətə, bütövlükdə xalqın intellektual səviyyəsinin yüksəldilməsinə qayğı hər zaman üstün yer tutmuş, prioritet istiqamətlərdən biri olmuşdur. Əslində, tariximizin son 33 illik milli intibahı mahiyyət etibarını ilə xalqın maariflənmə səviyyəsinin yüksəlişi, fundamental elmin yaranması, milli mədəniyyətin tərəqqisi ilə sıx bağlı olmuşdur ki, bunların hamısı təhsil sistemi və ondan səmərəli istifadə edilməsi nəticəsində mümkün olmuşdur. Bu mənada, təhsilin milli tərəqqidəki böyük rolundan danışıarkən, Prezidentimizin nitqinə müraciət etməsək olmaz: *“...təhsil sisteminin nə qədər dəyərlili olduğunu ondan görmək olar ki, Azərbaycanda yüksək savada, biliyə, ixtisasa, yüksək elmə malik insanlar var və onlar cəmiyyətin çox hissəsini təşkil edir. Əgər bunlar olmasaydı, Azərbaycanın iqtisadiyyatı belə güclü inkişaf edə bilməzdi. Bunlar olmasaydı, Azərbaycanın elmi inkişaf edə bilməzdi. Bunlar olmasaydı, biz indi Azərbaycanı müstəqil dövlət kimi idarə edə bilməzdik. Onları qiymətləndirmək lazımdır və*

on illərlə əldə etdiyimiz nailiyyəti heç vaxt unutmamalıyıq...”[10].

Keçmiş SSRİ-nin nüfuzlu təhsil ocaqlarına tələbələrin göndərilməsi geniş miqyas aldı. Faktlar onu göstərir ki, 1970-ci illərə kimi Cənubi Qafqaz respublikaları arasında azərbaycanlıların SSRİ-nin aparıcı ali məktəblərində təhsil almalarına süni maneələr yaradılır, hətta müəyyən limit qoyulurdu. Azərbaycanlılara, bir qayda olaraq, əsasən ədəbiyyat, musiqi və s. sahələr üzrə ittifaq miqyaslı ali məktəblərdə təhsil almaq imkanı verilmirdi. Müəyyən bir məhdudiyətlər mövcud idi. Bu sahədə yaranmış vəziyyəti təhlil edərək, Heydər Əliyev Azərbaycan rəhbərliyinə gəldiyi zamanda etibarən ölkənin gələcəyi üçün geniş sahələrə əhatə edən yüksək ixtisaslı kadrların hazırlanması istiqamətində tutarlı addımlar atmışdır.

Bu barədə Ulu Öndər Heydər Əliyev demişdi: *“Həmin il, 1969-cu il avqustun sonunda mən ilk dəfə, sayı 50 nəfərdən az olan gənclərlə o vaxt işlədiyim iş yerindəki kiçik bir salonda görüşdüm, danışdım, onlara öz tövsiyələrimi verdim. Ancaq bu, mənim üçün də böyük bir siqnal oldu ki, bu işlə məşğul olmaq, həm də çox ciddi məşğul olmaq lazımdır... bu iş, bu təşəbbüs yalnız və yalnız ondan irəli gəlirdi ki, mən istəyirdim biz özümüzün, ölkəmizin, respublikamızın ali təhsil ocaqlarının, eyni zamanda, o vaxt yaşadığımız ölkənin mərkəzi və daha yüksək səviyyəli ali məktəblərinin imkanlarından səmərəli istifadə edərək, Azərbaycanın gələcəyi üçün lazım olan kadrlar hazırlayaq. Bu təşəbbüsün doğulmasının səbəbi və məqsədi bundan ibarət olmuşdur... 1969-cu ildə biz respublikadan kənara oxumağa heç 50 nəfər də göndərə bilmədik, 1970-ci ildə 60 nəfər göndərdik. Ondan sonra bu rəqəmi ilbəlil artırdıq. Nəhayət, biz 1975-ci ildə, gərək ki, 600 nəfər, 1977-1978-ci illərdə hər il 800-900 nəfər gənci respublikadan kənar ali məktəblərə göndərirdik” [11, s. 212-217]* 1970-ci illərdən başlayaraq, bu istiqamətdə də ciddi dönüş əldə edildi və həmin dövrdən başlayaraq, hər il yüzlərlə azərbaycanlı ittifaqın ən nüfuzlu ali məktəblərinin iqtisadiyyat, hüquq, beynəlxalq hüquq, diplomatiya, texnika və s. kimi mühüm elmi sahələrinə təhsil almağa göndərilirdi. Həmin dövrdə gənclərimiz üçün Sovet İttifaqının ən iri ali təhsil mərkəzlərində

oxumaq üçün geniş imkanlar yaranmışdı. Bu siyasət Heydər Əliyev tərəfindən Azərbaycan dövlətçiliyinin intellektual bazasının yaradılmasına yönələn cəsarətli addımlar idi. Təbii ki, sonradan müstəqil dövlət quruculuğunda bu addımın oynadığı əvəzsiz rol göz qabağında idi. Ölkə başçısı Heydər Əliyevin bilavasitə təşəbbüsü və İttifaq rəhbərliyində böyük nüfuz sahibi olması nəticəsində Azərbaycan gəncləri Moskva, Leningrad, Kiyev, Donetsk, Novosibirsk və digər şəhərlərin ali məktəblərinə göndərilirdi. 1969-1982-ci illərdə 15 mindən çox azərbaycanlı tələbə keçmiş SSRİ-nin qabaqcıl ali məktəblərində təhsil almağa göndərilmişdir [12, s.58].

Əbədi rəhbərimiz 1970-1987-ci illərdə Azərbaycandan kənar ali təhsil almış mütəxəssislərin 1998-ci il avqustun 31-də keçirilən ümumrespublika toplantısında qeyd etmişdir: *“Mən 1969-cu il iyulun 14-də Azərbaycana rəhbər seçildəndən sonra dərhal, birinci növbədə təhsil məsələləri ilə məşğul olmağa başladım. Bilirsiniz ki, mən o vaxta qədər də dövlət işində işləmişdim. Azərbaycanda təhsilin, xüsusilə, ali təhsilin vəziyyəti məni daim maraqlandırmışdı və mən bu barədə xeyli məlumatla malik idim. Ona görə də bizim təhsilin nailiyyətlərini də, qüsurlarını, nöqsanlarını da bilirdim. Şübhəsiz ki, respublikanın başçısı kimi məsuliyyətimi də dərk edirdim. Ona görə də mən birinci növbədə təhsil məsələlərinə ciddi fikir verirdim. Araşdırmalar apararkən mənə aydın oldu ki, Azərbaycandan kənar, respublikanın özündə hazırlana bilməyən ixtisaslar üzrə ali təhsil almaq üçün respublikaya 50 nəfərlik limit verilə bilər... Mən dərhal maraqlandım ki, bəs siz bu limitə kimləri seçmişsiniz, kimləri oxumağa göndərirsiniz? Siyahını aldım, çox təəssüfləndim... siyahıya baxanda gördüm ki, təyin olunmuş namizədlərin içərisində azərbaycanlılar azlıq təşkil edirlər, çoxluğu isə başqa millətlərdən olan gənclər təşkil edirlər ... Sonrakı illərdə də bu məsələ bir az çətin idi. Bilirsiniz ki, Azərbaycanda bir çox millətlərin nümayəndələri vardır. O vaxt mən iki-üç ildən sonra hər il respublikadan kənar oxumağa göndərilənlərin 97-98 faizinin azərbaycanlılardan ibarət olmasına nail oldum”[13].*

Keçmiş SSRİ-nin 46 şəhərinin 50-yə qədər

təhsil ocağında, tək Moskvanın isə 30-dək ali məktəbində mindən çox tələbəmiz təhsil alırdı. Bütün bunlar ölkə rəhbərinin Azərbaycan gəncliyinə göstərdiyi böyük qayğının təzahürü idi. 1970-1980-ci illərin əvvəllərində ali təhsil sahəsində yaranan fundamental maddi-texniki baza, mütərəqqi ənənələr müasir ali təhsilimizin möhkəm bünövrəsini təşkil edir. On il ərzində ali təhsilli ixtisaslı kadrların sayı respublikada iki dəfə artmışdı. Onu da qeyd etməliyik ki, müasir dövrdə, müstəqillik şəraitində Azərbaycanın yüksək ixtisaslı mütəxəssislər sarıdan çətinlik çəkməməsi məhz 1969-1982-ci illərdə görülən səmərəli işlərin nəticəsidir.

Faktiki olaraq, qısa müddətdə Azərbaycanın yeni tipli milli kadr bazası yaradıldı, bir çox elmi məktəblərin əsası qoyuldu. 1969-cu il avqust plenumunda iki əsas prinsip irəli sürüldü: milliləşmə konsepsiyasına uyğunluq və yüksək peşəkarlıq, 70-ci illərin ortalarında düzgün yeridilən kadr siyasəti nəticəsində bu mühüm vəzifələr artıq yerinə yetirildi. Hər bir erməni kadrlarının vəzifədən götürülməsi o zaman nə qədər həyəcan və qalmaqal doğursa da, görülən tədbirlər ən yüksək səviyyədə respublika başçısı Heydər Əliyev tərəfindən himayə olunurdu. Mərkəzdə də aydın başa düşürdülər ki, respublika rəhbəri yerlərdə aparılan kadrların milliləşdirilməsi siyasətini və dəyişikliklərini daim müdafiə edir. Çünki düzgün kadr siyasəti elə xalqımızın vətənpərvər oğlu Heydər Əliyevin düşünülmüş siyasi xətti idi.

Xalqımızın görkəmli oğlu Heydər Əliyev uzaqgörən və məqsədli siyasi xətt yeridərək, birinci növbədə milli kadrların yüksəlişinə nail oldu və rəhbər vəzifələr tutmuş erməniləri oradan uzaqlaşdırdı. Yeri gəlmişkən, xatırladım ki, ulu öndər əmək fəaliyyətinə başladığı ilk vaxtlardan respublikamızın özünün müstəqil yaşamağa və inkişaf etməyə qadir olması ideyası ilə yaşamış, mövcud imkanları daxilində fəaliyyət göstərmişdir. Hələ 1950-ci illərdən Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsində idarə rəisi kimi məsul vəzifəyə təyin olunan vaxtda burada milli kadrların irəli çəkilməsi ilə məşğul olmuş, milliləşmə siyasəti həyata keçirməyə başlamışdı. Böyük və dönməz iradəyə malik dahi şəxsiyyət Heydər Əliyev hələ o zamanlar çox gözəl anlayırdı ki, ən qorxulu qüvvə

onu hədəfə götürmüş erməni mafiyasıdır. Moskvada Anastas Mikoyandan himayə və məsləhət alan bu mənfur millətin nümayəndələri respublika rəhbərinə göz qoyur, onun hər bir hərəkətini müəyyənləşdirməyə çalışırdılar. Uzaqgörən siyasətçi Heydər Əliyev isə erməni fitnələrini ustalıqla dəf edirdi.

Ulu öndərin keçən əsrin 70-80-ci illərində böyük uzaqgörənliklə həyata keçirdiyi təhsil, elm və mədəniyyət sahəsindəki uğurlu siyasəti, xalqımızın milli sərvəti olan zəngin intellektual potensialının yüksəlməsi müasir dövrdə müstəqil Azərbaycanın mövcudluğu şəraitində öz bəhrəsini verməkdədir. Əgər o illərdə Heydər Əliyevin təşəbbüsü və rəhbərliyi ilə təhsil müəssisələrinin zəngin şəbəkəsi yaranmasaydı, onların möhkəm maddi-texniki bazası qurulmasaydı, respublikadan kənarında Azərbaycan üçün yüksək ixtisaslı mütəxəssislər, xüsusən, milli hərbi kadrlar hazırlanmasaydı, elmi-tədqiqat institutlarında fundamental elmin inkişafı təmin olunmasaydı, şübhəsiz, Azərbaycanın bu gün müasir sivilizasiyaya cavab verən böyük elmi, milli təhsil sistemi və zəngin mədəniyyəti də ola bilməzdi. Müqayisə üçün deyək ki, təkcə Heydər Əliyevin Azərbaycana rəhbərliyinin birinci mərhələsində, yəni 1969-1982-ci illərdə Azərbaycanın müxtəlif bölgələrində, şəhər və kəndlərində 350 mindən çox şagird yeri olan 849 ümumtəhsil məktəbi tikilib istifadəyə verilmişdi [14, s.13].

Peşə və ali təhsilin inkişafı üçün 70-ci illərdə mühüm işlər görülmüşdür. Bu illərdə texniki peşə təhsili məktəblərinin sayı 76-dan 184-ə, ali məktəblərin sayı isə 12-dən 17-yə çatdırılmışdı. Həmin müddətdə yeni ali məktəblər – Naxçıvanda, Xankəndində pedaqoji institutlar, İnşaat Mühəndisləri İnstitutu, Rus dili və Ədəbiyyatı İnstitutu, Xarici Dillər İnstitutu, Gəncə Texnologiya İnstitutu açıldı. Ali məktəblərin maddi-texniki bazasının inkişafı üçün böyük işlər görüldü: Universitet, Neft Kimya İnstitutu, Tibb İnstitutu və başqa ali məktəblər üçün binalar tikildi, müxtəlif ləvazimatlar alınıb gətirildi. Tələbələr üçün yataqxanalar tikildi. Bütün bunlar Azərbaycanda ali təhsilin səviyyəsini yüksəltməyə yönəldilən addımlar idi.

Respublikadan kənarında Azərbaycan üçün təh-

sil almağa göndərilənlərin sayı 1969-cu ildəki 47 nəfərdən, 1975-ci ildə 14 dəfədən çox artaraq, 700 nəfərə yaxın, sonrakı illərdə ildə 1000-1400 nəfərə yüksəlmiş, nəticədə o illərdə Azərbaycan üçün ən zəruri ixtisaslar üzrə 15 mindən artıq mütəxəssis hazırlanmışdı [5, s.374]. Təhsil sahəsində o illərdə qazanılmış bütün bu böyük tarixi nailiyyətlər Heydər Əliyevin adı, ideyaları və titanik fəaliyyəti ilə bağlıdır.

Qeyd etmək lazımdır ki, 1970-ci il ilə müqayisədə 1980-ci ildə ali təhsilli ixtisaslı kadrların sayı respublikada iki dəfə artmışdı. O dövrdə yüksək ixtisaslı kadrların böyük bir ordusunu qadınlar təşkil edirdi. 1978-ci ildə onlar ümumi sayın 46 faizini təşkil edirdilər (104 min nəfər) [15, s.56-57].

1970-1980-ci illərdə tədricən 8 illik təhsildən 10 illik təhsilə keçid üçün zəmin yaradıldı. Hələ 1972-ci il avqustun 10-da respublika rəhbərliyi «Ümumi icbari təhsilə keçidin başa çatdırılması haqqında» xüsusi qərar qəbul etmişdi. Həmin qərarla orta məktəblər şəbəkəsinin genişləndirilməsi, yüksək ixtisaslı müəllimlərin sayının artırılması, təlim-tərbiyə prosesinin təkmilləşdirilməsi və s. məsələlər öz əksini tapmışdı. Qərarla göstərilirdi: *“Cari ildə 8-ci sinfi bitirən şagirdlərin 90 faizi öz təhsillərini orta ümumtəhsil məktəblərində davam etdirirlər... Bu işin daha da genişləndirilməsi üçün daha ciddi tədbirlər görülsün: gənclərin orta təhsillə tam əhatə olunması, məktəblərin şəbəkəsinin genişləndirilməsi, günü uzadılmış qrupların düzgün təşkili, maddi-texniki bazanın möhkəmləndirilməsi, məktəb binalarının tikintisi və təmiri məsələlərinə ciddi nəzarət edilsin, məktəb binalarının digər müəssisə və idarələrə verilməsi qadağan edilsin...”*[15, s.56-57]. Nəticədə, orta təhsil alan uşaqların sayı 1980-ci ildə 710 minə qədər artdı. Həmin illər ali məktəblərin həyatında da əsl dönüş mərhələsi olmuşdu.

Həmin illərin bir maraqlı faktını da qeyd etmək yerinə düşərdi: hələ 1981-ci ildə sovet imperiyasının totalitar rejiminin hökm sürdüyü bir şəraitdə respublikada Cənubi Azərbaycandan gələn həmvətənlərimizin təhsili üçün də geniş imkanlar yaradılmışdı. Millətini sevən, öz taleyini xalqın taleyinə bağlayan, həmvətənlərinin təəssübünü çəkən Heydər Əliyev Cənubi Azərbaycandan

müraciət edən 10 azərbaycanlı gəncin Bakıda təhsil almasına razılıq verdi. Bu barədə xüsusi qəbul olunan qərarla göstərilirdi ki, 1981-1982-ci tədris ilindən başlayaraq, Bakının ali məktəblərinə hər il 10 nəfər İran vətəndaşı olan azərbaycanlı gəncin qəbulu nəzərdə tutulsun. Nazirlər Sovetinə həvalə edilmişdi ki, həmin tələbələr tədris müddəti ərzində təqaüdlə və müvafiq zəruri vəsaitlə təmin edilsinlər [16, s.155-159].

Ümummillə lider Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin 70 illik yubileyindəki çıxışında həmin dövrü xarakterizə edən bir çox məqamlara toxundu, eyni zamanda ziyalılığın dolğun tərifini verdi: ziyalı xalqın mənəvi dəyərlərinin bilicisi və gələcəyə ötürücüsüdür. Ziyalı öz xalqı, öz milləti üçün “xeyir nədir, şər nədir” suallarının ətrafı cavablarını bilməlidir. Onu da vurğulamaq lazımdır ki, Ulu Öndər müəllim sənətinə xüsusi dəyər verirdi. Azərbaycan Müəllimlərinin XI Qurtayında Heydər Əliyev öz proqram xarakterli çıxışında, demişdi: Müəllim bu gün də, gələcəkdə də ən hörmətli insan kimi qəbul edilməlidir və müəllimlik peşəsi ən yüksək qiymətə layiq olan peşədir [19, s.432].

1980-ci il mayın 28-də ali məktəb işçilərinin respublika müşavirəsində çıxış edən ulu öndər 70-ci illərdə ali məktəb həyatının sağlamlaşdırılması sahəsində görülən işlərin nəticələrindən danışıarkən, deyirdi: *“Ən vacib məsələ budur ki, adamlarda ədalətə, həqiqətə inam, respublikamızın bütün işlərində, o cümlədən ali məktəblərdə bərqərar olan obyektivliyə inam yaranmışdır. Bu illər ərzində təlim-tərbiyə işinin səviyyəsi, tədrisin keyfiyyəti, buraxılan mütəxəssislərin, bütövlükdə ali məktəblərin fəaliyyətinin keyfiyyəti xeyli yüksəlmişdir”*[17]. Heydər Əliyev Moskvaya rəhbər vəzifəyə gedəndə artıq Azərbaycan qüdrətli iqtisadiyyata, zəngin intellektual potensiala malik olan bir dövlətə çevrilmişdi.

Sovetlər İttifaqının ən məsul vəzifələrindən birini tutan Heydər Əliyev Moskvada işlədiyi dövrdə də təhsil məsələlərinə böyük önəm vermişdir. Belə ki, 1984-cü il aprelin 12-də SSRİ Ali Sovetinin 11-ci çağırış birinci sessiyasında Dövlət İslahat Komissiyasının sədri kimi “Ümumtəhsil və texniki peşə məktəbi islahatının əsas istiqamətləri haqqında” böyük bir məruzə ilə çıxış etmişdir.

Məruzədə təlim-tərbiyə prosesinin əsasında şəxsiyyətin formalaşması kimi mühüm bir amilin durduğu xüsusi qeyd olunmuşdur. Ona görə də ümumtəhsil sistemində islahatın keçirilməsi vacib məsələ kimi vurğulanırdı və gənc nəslin yetişməsində təlimin, tədrisin zəruriliyi ilə yanaşı, onların həyata və əməyə hazırlığının da çox böyük rol oynadığı əsas xətt kimi qeyd olunurdu. Heydər Əliyev məruzəsində göstərirdi: *“Bu günün məktəbli hansı istedadla malik olmasından – istər əkinçi, yaxud kosmonavt, istər inşaatçı, ya rəssam, istər poladərindən, yaxud həkim olmasından asılı olmayaraq, məqsədinə öz gərgin zəhməti, əməyilə nail olmalıdır. Ancaq əməyilə xalqın rifahı, doğma vətəninin mənafeyi naminə çalışanlar əsl vətəndaş kimi özünü təsdiq edə bilərlər”*[18, s.40-47].

Lakin Heydər Əliyev orada işlədiyi müddətdə ayrı-ayrı rəhbərlərin müxtəlif millətlərə qarşı ikili münasibətlərini görür və imkan düşdükcə obyektivlik naminə müsəlman-türk dünyasının mənafeyini müdafiə edirdi. Erməniperəst M.S.Qorbaçova isə əslən türk olan, xalqını, millətini sevən Heydər Əliyevin belə yüksək vəzifədə olması əlverişli deyildi. Digər tərəfdən, erməni mafiyası da həmin dövrdə öz niyyətlərinə nail olmaq üçün böyük siyasətçini vəzifədən kənarlaşdırmağı qərara almışdı. Ermənilərin məqsədli şəkildə atdığı hər bir addım isə Azərbaycanı iflasa, faciəyə gətirirdi.

Heydər Əliyev bu məqamlara toxunaraq, bildirdi ki, 1985-1986-cı illərdə Moskvadakı erməni mafiyası artıq Dağlıq Qarabağ problemini ortaya qoyub öz xeyirləri naminə həll etmək üçün onlara ən böyük maneə olan Heydər Əliyev şəxsiyyətini aradan götürməyi qərara almışdılar. Ona görə də respublikanın bütün sahələrində, o cümlədən elm, təhsil müəssisələrində də ziddiyyətli, qarışıq hadisələr törədir, bununla da böyük rəhbərə qarşı təbliğat işini qururdular. Bir mənalı sürətdə etiraf etmək lazımdır ki, Heydər Əliyev ermənilərin əsassız iddialarının qarşısının almaq üçün ciddi siyasi qüvvə idi. O, bütün varlığı ilə Azərbaycan xalqının milli identikliyinə, milli-mənəvi dəyərlərini, milli mənliliyini qoruyan şəxsiyyət idi.

Heydər Əliyevin sovet siyasi arenasında rəhbərliyə gəlməsi ilə Azərbaycanda milli özünü-

dərk hissi güclənmiş, bütün ideoloji maneələri dəf edərək, müstəqil düşüncəyə, dövlətçilik təfəkkürünə yol açılmışdır. Ümummilli lider Heydər Əliyevin tarixi missiyası həm də o dövrdə xalqın daxilində toplanan milli ruhu və idealları keçmiş rejimin hücumlarından qoruyaraq xalqın milli yüksəlişini təmin etmək, hüquqlarını qorumaq olmuşdur. Böyük şəxsiyyət həmin dövrdə bütün ideoloji-siyasi maneələrə sinə gərərək Azərbaycan xalqının milli inkişaf konsepsiyasını irəli sürmüş, ictimai şüurdakı qorxunu, ehtiyatlılığı aradan qaldırmağı, cəmiyyəti bütün sahələr üzrə gələcək mənəvi yüksəlişlərə ruhlandırmağı bacarmışdır.

Ulu öndər həmin illərdə xalqın mədəni-mənəvi irsinə, adət-ənənələrinə, milli dəyərlərinə də diqqət və qayğı ilə yanaşmışdır. Heydər Əliyev dini abidələrə, məscidlərə ehtiyatla, böyük məhərətlə qayğı göstərir, dövrün ab-havasını nəzərə alaraq, onları tarixi mədəniyyət abidələri kimi bərpa etdirib xalqın ixtiyarına verirdi. 70-80-ci illərdə məscidlərin bərpa olunaraq dindarların istifadəsinə verilməsi məlum səbəblərdən mümkün olmadığından, dağılmaqda olan məbədgahlar tarixi abidələr adı altında bərpa edilərək, muzey kimi xalqın istifadəsinə verilirdi. Bununla da, bir tərəfdən, həmin abidələrin dağıdılmasının qarşısı alınır, digər tərəfdən, xalqın dini inanclarının qapalı şəkildə də olsa, qorunub saxlanılmasına şərait yaradılırdı. Heydər Əliyevin hakimiyyəti illərində Qurban və Ramazan bayramlarının keçirilməsinə heç bir maneə yaradılmırdı. Dindarlar bu bayramları sovet rejimi şəraitində qeyri-rəsmi səviyyədə keçirir, eyni zamanda, dini ayinləri rahatlıqla icra edə bilirdilər. Xalqımızın qədim milli bayramı olan Novruz bayramı məhz ulu öndərin xeyir-duası ilə keçirilir, Azərbaycan televiziyası ilə yayımlanırdı. Bütün sovet tarixi ərzində bu bayramın rəsmən keçirilməsi və televiziya ilə yayımlanması da məhz Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır. Ümumxalq bayramının yüksək səviyyədə keçirilməsi Azərbaycan xalqının milli ruhunu yüksəldir, milli irsə, tarixə böyük məhəbbət yaradır, milli özünüdərk gücləndirirdi. Məhz müdrik rəhbərin qayğısı ilə o illərdə qorunub saxlanılan milli-mənəvi dəyərlər sonralar Azərbaycan xalqının dövlət müstəqilliyinin bərpasında müstəsna

rol oynamışdır. Bir sıra müttəfiq respublikalardan fərqli olaraq həmin illərdə Azərbaycanda tanınmış ziyalı və şairlər xalqda özünüdərk hissini aşılamaq üçün əsərlər yazmış, ulu öndərin milli təəssübkeşliyi, xalqına bağlılığı onları mövcud rejimin müxtəlif təhlükələrindən xilas etmişdir.

1970-ci illərdən başlayaraq mahir siyasətçi Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə milli-mənəvi dəyərlərdən olan dini dəyərlərin dirçəliş və inkişafı baş verdi. Sovet imperiyasının müstəmləkəsi olmasına baxmayaraq, Azərbaycan Respublikasında Heydər Əliyevin apardığı müdrik, məqsədyönlü siyasəti nəticəsində xalqın mənəvi həyatına mənfi təsir göstərən amillərdən olan – ateizmdən, xalqı milli mənəvi dəyərlərdən uzaqlaşdırma cəhdlərinin qarşısı alınır. 1920-37-ci illərdə bolşeviklərin ruhanilərə qarşı apardıqları amansız repressiyalar nəticəsində yüksək səviyyəli dini təhsil almış ziyalı din xadimlərinin sayı heçə endirilmiş, onların yerində nəinki savadsız, hətta əksəriyyəti heç bir mənəvi keyfiyyətə malik olmayan “ruhanilər” əyləşdirilmişdi. Yalnız 1970-ci illərdən başlayaraq Heydər Əliyevin şəxsi təşəbbüsü ilə keçmiş Özbəkistan SSR-də fəaliyyət göstərən ali ruhani institutlarında təhsil almaq üçün onlarla saf düşüncəli gənc göndərilmişdi. Bu da öz növbəsində dini dəyərlərin dirçəliş və onun xalq arasında layiqli qiymətinin özünə qaytarılması yolunda misilsiz rol oynamışdı. Belə ki, əgər 1970-ci illərə qədər Zaqafqaziya Müsəlmanları Ruhani İdarəsində 70 nəfərə yaxın əksəriyyəti qoca və savadsız ruhani çalışırdısa, artıq 1970-ci illərin sonunda bu idarədə intellekti və mədəni səviyyəsi ilə seçilən, əsasən, gənclərdən ibarət olan yüzdən artıq kadr işləyirdi. Vətəndaşların dini ayinləri sərbəst şəkildə yerinə yetirə bilməsi üçün də respublika rəhbərliyi tərəfindən tam təhlükəsiz mənəvi mühit yaradılmışdı. Bu işdə Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə 1976-cı il sentyabrın 13-də Azərbaycan SSR Ali Soveti Rəyasət Heyətinin fərmanı ilə qəbul olunmuş “Azərbaycan SSR-də dini birliklər haqqında” Əsasnamə böyük rol oynamışdır.

Azərbaycanda sovet hökuməti bərqərar olandan bir müddət sonra mövcud hakimiyyət tərəfindən dini mərasimləri xalqın həyatından çıxartmaq cəhdləri edilmişdir. Xüsusilə, respublikada dövlət

vəzifəsində olan şəxslərin istər özləri, istərsə də yaxınları dünyalarını dəyişmiş insanların dəfn mərasimlərində dini qaydalara əməl edərdilərsə, hətta burada iştirak etsələr belə, təqiblərə məruz qalır, əksər hallarda kommunist partiyasından xaric olunur, ictimai məzəmmətlə tutduğu vəzifələrdən azad edilirdilər. Respublikada insan mənəviyyatını təhqir edən bu hal 1970-ci ilə qədər davam etmişdi. Yalnız Heydər Əliyevin səyi nəticəsində Azərbaycan SSR Nazirlər Sovetinin «Respublikanın şəhərlərində və başqa yaşayış məntəqələrində dəfn xidmətinin yaxşılaşdırılmasına dair» tərtib etdiyi 1971-ci il 23 noyabr tarixli protokoldan sonra imperiya tərəfindən xalqın mənəviyyatını bəsitləşdirən mürtəcə planın qarşısı alındı. Eyni zamanda Heydər Əliyevin xüsusi diqqəti nəticəsində islam dəyərlərinin düzgün təşviqi, təlğini məqsədi ilə islam dinini elmi baxımdan araşdırmaq üçün nüfuzlu alimlər cəlb edilmiş, onların bu sahədə tutarlı tədqiqatlar aparması üçün xüsusi şərait yaradılmışdır.

Ümumiyyətlə xalqın böyük oğlu Heydər Əliyevin çoxşahəli fəaliyyətinin hansı sahəsinə müraciət etsək onun yüksək səviyyədə peşəkarlığının, böyük dövlətçilik, siyasi təcrübəsinin, idarəetmə qabiliyyətinin, milli təəssübkeşliyinin, vətənpərvərliyinin, bütün varlığı ilə xalqa bağlı olduğunun şahidi olacağıq!

Etiraf etməliyik ki, məhz görkəmli dövlət və siyasi xadim Heydər Əliyevin səyi nəticəsində XX əsrin son qərinəsi Azərbaycanın quruculuq salnaməsinin ən məhsuldar, işıqlı dövrü olmuş, gələcək müstəqil Azərbaycan dövlətinin möhkəm bünövrəsi qoyulmuşdur. Həmin vaxt uzaq gələcəyə yönələn, müstəqilliyə yol açan, mütərəqqi ənənələrə söykənən ölkənin sürətli inkişaf strategiyası müəyyənləşdirilmiş və uğurla həyata keçirilmişdir. Aparılan böyük və nəhəng dəyişikliklər Azərbaycan xalqının maddi rifah halının keyfiyyətə yeni mərhələyə keçməsinə böyük təkan vermişdi. Bu Heydər Əliyev fenomeni idi! Bu onun qüdrətinin, şəxsiyyətinin, polad iradəsinin, qətiyyətinin, nurlu ideyalarının qalibiyyəti idi!

Qeyd etmək lazımdır ki, müstəqilliyi əldə etmək nə qədər çətindir onu qoruyub saxlamaq bir o qədər çətin və müşkül məsələdir. 1993-cü il iyun ayının əvvəllərində Azərbaycan öz tarixinin

ən qanlı burulğanı içərisində çabalayırdı, məmləkətimiz vətəndaş müharibəsi, parçalanma və məhv olma təhlükəsi, xalqımız olum və ya ölüm dilemması qarşısında idi. Respublikamızı ictimai-siyasi və iqtisadi böhran bürümüşdü. Ulularımızın müqəddəs əmanəti olan Vətən torpaqları hərəracə qoyulmuşdu. Azərbaycanı Qafqazın siyasi xəritəsindən silib götürmək planları reallaşmaq üzrə idi.

Belə bir çətin anda Heydər Əliyevin xalqın çağırışı ilə hakimiyyətə qayıdışı respublikada cərəyan edən bütün bu təhlükəli proseslərin qarşısını aldı. Ümummillə lider Heydər Əliyevin xalqımız qarşısında ən böyük xidməti ondan ibarətdir ki, o, Azərbaycan dövlətçiliyini xilas etdi. Dövlətimizin qorunub saxlanılması isə azadlığımızın, müstəqilliyimizin qorunub saxlanması deməkdir.

Fəxarət hissi ilə deyə bilərik ki, Heydər Əliyevin şah əsəri olan Müstəqil Azərbaycan dövləti Ulu Öndərin nurlu ideyaları ilə yaşayır, inkişaf edir, möhkəmlənir, bərqərar olur! Bu gün ümummillə liderimiz Heydər Əliyevin düşünülmüş stra-

tegiyası ardıcıl şəkildə davam etdirilir. Azərbaycanda yüksək səviyyədə dövlət quruculuğu prosesi əzmlə həyata keçirilir, iqtisadiyyat, elm, təhsil, mədəniyyət, sosial rifahın inkişafı sahələrində gələcəyə tuşlanmış vacib islahatlar, ölkənin ərazi bütövlüyü təmin edilir və Azərbaycan dünya müstəvisində özünü etibarlı və qüdrətli dövlət kimi təsdiq edir. Azərbaycanın bugünkü nailiyyətləri Heydər Əliyev siyasətinin uğurla, qətiyyətlə davam etdirilməsinin məntiqi nəticəsidir. Bu müdrik və alternativli olmayan siyasəti yüksək səviyyədə həyata keçirən Azərbaycan Respublikasının Prezidenti, mübariz, qəhrəman Ali Baş Komandan İlham Əliyevdir! Azərbaycanın sukani etibarlı əllərdədir. Ən çətin geosiyasi şəraitdə, ən düzgün çıxış yolu tapan, xalqdan ilham alan, Azərbaycan dövlətçiliyinin keşiyində möhkəm dayanan, əzəli vətən torpaqlarımızın bütövlüyü uğrunda cəsarətlə mübarizə aparan, işıqlı gələcəyimizi təmin edən, müasir düşüncəyə, dərin təfəkkürə, xalqın böyük sevgisinə malik olan qüdrətli, məğrur liderimiz var.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat:

1. Əliyev Heydər. Müstəqilliyimiz əbədidir. Birinci kitab. Bakı: Azərənəşr, 1997, 612 s.
2. Əliyev Heydər. Müstəqillik yolu. Seçilmiş fikirlər. Bakı, 1997, 136 s.
3. Əliyev İlham. İqtibaslar və təhlil. Bakı: Azərbaycan, 2006, 328 s.
4. Əliyev İlham. İnkişaf – məqsədimizdir. Bakı: Azərənəşr, 2009, 416 s.
5. Hüseynova İ. Müstəqil Azərbaycan dövlətinin qurucusu. Bakı: Təhsil, 2004, 472 s.
6. Heydər Əliyev və Bakı Dövlət Universiteti. Bakı, 1997, səh. 55
7. Hüseynova İ. 14 iyul 1969-cu il – milli tariximizin dönüş anı. “Səs” qəz., Bakı, 2015, 13 iyul.
8. Hüseynova İ. Müstəqilliyimizin təminatçısı. Bakı: Təhsil, 2003, 504 s.
9. Prezident Fərmanının işığında: Elm və təhsilin vəhdət zərurəti. “Respublika” qəz., Bakı, 2022, 7 sentyabr.
10. Gənclərimiz elm və təhsilin davamlı inkişafının hərəkətverici qüvvəsidir. “Xaq qəzeti” qəz., Bakı, 2021, 1 aprel.
11. Əliyev Heydər. Müstəqilliyimiz əbədidir. XVII cild. Bakı: Azərənəşr, 2005, 528 s.
12. «Əsrlərə bərabər illər. 1969-1999. Faktlar və rəqəmlər» / Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Katibliyi. Bakı: Nuro, 2002, 58 s.
13. Elmin və təhsilin inkişafı strategiyası ulu öndərin adı ilə bağlıdır. “Respublika” qəz., Bakı, 2013, 3 may.
14. Heydər Əliyev və müstəqil Azərbaycan gəncliyi (Tərt. edənlər: Adıgözəlov Z., Mustafayev İ.). Bakı: QAPP-POLİQRAF, 2003, 368 s.
15. Azərbaycan Respublikası Dövlət Siyasi Partiyalar və İctimai Hərəkətlər Arxivi: f.1, siy.59, iş 73, vv.56-57.

16. Azərbaycan Respublikası Dövlət Siyasi Partiyalar və İctimai Hərəkətlər Arxiv: f.1, siy.68, iş 84, vv.155-159.
17. 12 dekabr ümummilli lider Heydər Əliyevin anım günüdür. “Azərbaycan müəllimi” qəz., Bakı, 2008, 12 dekabr.
18. Rusiya Federasiyasının Dövlət Arxiv: f.7523, siy.143, iş 20, vv. 40-47.
19. Hüseynova İ. Tarix.Zaman.Düşüncələr: Çoxcildli əsər, III c. Bakı: Elm və təhsil, 2020, 432 s.
20. Гусейнова Ирада. Мультикультурализм и его практическая реализация на Кавказе // Geostrategiya, 2013, № 06 (18), noyabr - dekabr, s. 21-24.
21. Гусейнова Ирада. «Гейдар Алиев от политического руководителя к общенациональному лидеру» Баку: Тахсил, 2005, 512 с.
22. Abdulla Qurbani. Mənim Hərbi liseyim. Bakı 2002, 352 s.
23. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İşlər İdarəsinin Siyasi Sənədlər arxivi. Nadir sənədlər toplusu.Bakı 2014 435 s.
24. İradə Hüseynova. Dövlətçilik naminə. Bakı 2001. 286 s.
25. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin yanında müşavirədə giriş sözü. - «Azərbaycan» qəzeti, 13 iyun 1995-ci il
26. N.Nərimanov (Anadan olmasının 100 illiyinə həsr edilmiş yubiley təntənələrinin materialları). Bakı, 1974, səh. 55-56
27. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İşlər İdarəsinin Siyasi Sənədlər arxivi. Nadir sənədlər toplusu.Bakı 2014 s.130-131
28. Hüseyn Cavid. Naxçıvan.1996, səh.33-39
29. <https://mod.gov.az/az/cemsid-naxcivanski-ve-heyder-eliyev-adina-herbi-lisey-200/>

Ирада Гусейнова

**Гейдар Алиев на страже национально-духовных ценностей
(70-80-е годы 20 века)**

Многогранная деятельность Гейдара Алиева занимает особое место в истории Азербайджана. Его богатое и политическое наследие и сегодня является неиссякаемым ресурсом для будущих поколений. Будь то в советский период или в годы независимости, Гейдар Алиев уделял особое внимание всестороннему развитию Азербайджана, укреплению национальной государственности, социальному благополучию своего народа, азербайджанской идеологии, национально-духовным и моральным ценностям.

Известный своими национально-нравственными ценностями, богатыми историческими традициями и редкими жемчужинами культуры, азербайджанский народ занимает уникальное место в мировой цивилизации с общечеловеческими идеями и национальными особенностями, которыми он живет и распространяет. Одним из важнейших направлений деятельности общенационального лидера была пропаганда, сохранение, развитие национальных духовных ценностей - родного языка, литературы, религии, традиций, являющихся частью национальной идеологии.

Наряду с процессом государственного строительства, Гейдар Алиев придавал большое значение культурному строительству, формированию и развитию национальной генетической памяти, национальной идеологии нашего народа. Общенациональный лидер Гейдар Алиев, посвятивший весь сознательный период своей жизни своему народу, земле и Родине, всегда гордился тем, что он азербайджанец: «Для каждого человека его национальная принадлежность является источником его гордости. Я всегда гордился, и сегодня горжусь тем, что я азербайджанец!» Яркие и светлые идеи Общенационального Лидера сегодня живут и побеждают во всех сферах нашего общества.

Irada Huseynova**Haydar Aliyev in the guardian of national spiritual values
(70s-80s of the 20th century)**

The multifaceted activities of Haydar Aliyev occupy a special place in the history of Azerbaijan. His rich and political legacy is an inexhaustible resource today and for future generations. Whether during the Soviet period or the years of independence, Haydar Aliyev paid special attention to the comprehensive development of Azerbaijan, the strengthening of our national statehood, the state of social well-being of his people, the ideology of Azerbaijanism, and living and creating in the spirit of national and moral values.

Known for its national moral values, rich historical traditions and rare cultural gems, the people of Azerbaijan occupy a unique place in the world civilization with the human ideas and national characteristics that they live and propagate. He considered the promotion, preservation and development of our national moral values, which are a branch of the national ideology - our mother tongue, literature, religion, and traditions - as one of the important directions of the activities of the national leader.

Along with the process of state building, Haydar Aliyev attached great importance to cultural building, the formation and development of the national genetic memory and national ideology of our people. Our national leader Haydar Aliyev, who dedicated the entire conscious period of his life to his people, land, and homeland, was always proud of being an Azerbaijani: "For every person, his nationality is a source of his pride. I have always been proud, and I am still proud today, that I am an Azerbaijani!" Bright and bright ideas of the National Leader live and win in every field of our society today.